

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.007>**Волкошовець Сергій Васильович¹**

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0008-5116-8758

**Кримінальна відповідальність за розбій
в розрізі історичного розвитку**

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено питання кримінальної відповідальності за розбій в розрізі історичного розвитку даного поняття. Автором зазначено, що комплексне дослідження питань кримінальної відповідальності за розбій потребує історичного аналізу. Визначення шляхів правового розвитку України неможливе без урахування її історії, унікальних особливостей та світового історичного контексту. Україна, яка з часів Київської Русі була європейською державою, здебільшого слідувала основним тенденціям розвитку права континентальної Європи, з деякими винятками в окремі історичні періоди. Важливо зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо поділу історії України та її кримінального права на певні періоди. Наголошено, що кримінальне право існує з найдавніших часів, розвиваючись разом із народом і залежачи від стану економіки, державного та суспільного управління, а також рівня культурних і правових знань. Це стосується і національного кримінального права, яке має глибокі історичні корені. Його початки можна знайти ще до утворення Київської держави, коли суспільні відносини регулювалися звичаєвим правом. Оскільки воно існувало в усній формі та було вкорінене в свідомості людей, ми не можемо однозначно стверджувати, що злочин, такий як розбій, був чітко визначений у звичаєвому праві (навіть за наявності альтернативних назв цього злочину). На основі проведеного дослідження встановлено, що розбій визнавався нападом на особу з метою викрадення її майна, для якого законодавчо були визначені такі ознаки: 1) застосування насильства до потерпілого, хоча вид насильства не був чітко уточнений; 2) використання або демонстрація зброї; 3) якщо напад здійснювався без зброї, він мав супроводжуватися вбивством, замахом на нього, або завданням тілесних ушкоджень потерпілому (наприклад, пошкодження шкіри, рани, побіи тощо). Відповідно до законодавчих норм, науковці того часу в теорії кримінального права виділяли три типи розбою залежно від способу його здійснення: із застосуванням насильства; із застосуванням зброї; із застосуванням погроз будь-якого роду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: розбій; кримінальне законодавство; кримінальна відповідальність; історичний розвиток.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.007>**Sergey Volkoshovets¹****1.** Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0008-5116-8758

Criminal liability for robbery in terms of historical development

ABSTRACT. The article examines the issue of criminal liability for robbery in terms of the historical development of this concept. The author states that a comprehensive study of issues of criminal liability for robbery requires historical analysis. Determining the ways of legal development of Ukraine is impossible without taking into account its history, unique features and world historical context. Ukraine, which has been a European state since the days of Kievan Rus, mostly followed the main trends in the development of continental European law, with some exceptions in certain historical periods. It is important to note that there is no consensus among scholars regarding the division of the history of Ukraine and its criminal law into certain periods. It is emphasized that criminal law has existed since ancient times, developing together with the people and depending on the state of the economy, state and public administration, as well as the level of cultural and legal knowledge. This also applies to national criminal law, which has deep historical roots. Its beginnings can be found even before the formation of the Kyiv state, when social relations were regulated by customary law. Because it existed orally and was ingrained in people's minds, we cannot unequivocally say that a crime such as robbery was clearly defined in common law (even if there were alternative names for this crime). On the basis of the conducted research, it was established that robbery was recognized as an attack on a person with the aim of stealing his property, for which the following signs were legally defined: 1) the use of violence against the victim, although the type of violence was not clearly specified; 2) use or display of weapons; 3) if the attack was carried out without a weapon, it had to be accompanied by murder, attempted murder, or infliction of bodily harm on the victim (for example, skin damage, wounds, beatings, etc.). In accordance with legislative norms, scientists of that time in the theory of criminal law distinguished three types of robbery depending on the way it was carried out: with the use of violence; with the use of weapons; using threats of any kind.

KEYWORDS: robbery, criminal legislation, criminal liability, historical development.

Постановка проблеми. Комплексне дослідження питань кримінальної відповідальності за розбій потребує історичного аналізу. Визначення шляхів правового розвитку України неможливе без урахування її історії, унікальних особливостей та світового історичного контексту. Україна, яка з часів Київської Русі була європейською державою, здебільшого слідувала основним тенденціям розвитку права континентальної Європи, з деякими винятками в окремі історичні періоди. Важливо зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо поділу історії України та її кримінального права на певні періоди.

Метою статті є комплексний аналіз питань кримінальної відповідальності за розбій в Україні в розрізі історичного розвитку поняття та формування на цій основі рекомендацій, щодо вдосконалення кримінально-правового законодавства.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями кримінально-правової характеристики розбою в українському законодавстві присвячені праці видатних вчених, таких як М. Бажанов, Ю. Баулін, О. Джужа, О. Колб, І. Копотун, М. Мельник, А. Музика, С. Яценко та інших.

Виклад основного матеріалу. Щодо періодизації історичного розвитку поняття кримінальної відповідальності за розбій, ми підтримуємо позицію науковців, які пропонують наступні етапи розвитку:

- 1) кримінальне законодавство Київської Русі у період, що наступив після феодальної роздробленості (IX – початок XIII ст.);
- 2) кримінальне законодавство в період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та під час перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.);
- 3) кримінальне законодавство козацької держави та під час перебування України в складі Австро-Угорської імперії (друга половина XVII ст. – початок XX ст.);
- 4) кримінальне законодавство періоду творення Української незалежної держави (1917–1921 рр.);

- 5) кримінальне законодавство Української РСР (1917–1991 pp.);
- 6) кримінальне законодавство незалежної України до ухвалення нового Кримінального кодексу (1991–2001 pp.);
- 7) сучасне кримінальне законодавство (з 2001 р. і до тепер) [6, с. 47].

Запропонована науковцями періодизація, на нашу думку, є найбільш послідовною та нейтральною серед інших, і при цьому не виключає жодної з існуючих. Вона дає можливість чітко відстежити історію кримінальної відповідальності за розбій.

Безсумнівно, кримінальне право існує з найдавніших часів, розвиваючись разом із народом і залежачи від стану економіки, державного та суспільного управління, а також рівня культурних і правових знань. Це стосується і національного кримінального права, яке має глибокі історичні корені. Його початки можна знайти ще до утворення Київської держави, коли суспільні відносини регулювалися звичаєвим правом. Оскільки воно існувало в усній формі та було вкорінене в свідомості людей, ми не можемо однозначно стверджувати, що злочин, такий як розбій, був чітко визначений у звичаєвому праві (навіть за наявності альтернативних назв цього злочину). Тому ми починаємо наше дослідження з періоду Київської Русі.

При детальному аналізі тексту тогочасного законодавства стає зрозуміло, що в ньому не було різниці між кримінальними та цивільно-правовими правопорушеннями. Завдання фізичної, матеріальної або моральної шкоди потерпілому визначалося як «обіда», тобто кривда. Таким чином, розбій, як і в давнину, вважався лише приватним ушкодженням особи чи майна. Згодом злочин почав розглядатися також як порушення публічного правопорядку, і внаслідок цього злочинець, окрім обов'язку приватного відшкодування матеріальної або моральної шкоди, підлягав державному покаранню.

Існує відома класифікація злочинів за родовим об'єктом згідно із законодавством досліджуваного періоду. Були різні погляди на визначення об'єкта розбою. Варто відзначити, що окремі

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

представники наукової спільноти підтримують позицію, що дане діяння варто віднести до групи протиправних діянь проти особи, а це означає родовим об'єктом розбою необхідно вважати життя чи здоров'я людини [7, с. 143]. У той же час розбій був визначений самим тяжким злочином після вбивства. На противагу цій точці зору, В.М. Іванов, також аналізуючи класифікацію злочинів у тогочасний період, стверджує, що розбій відносився до майнових злочинів, хоча водночас визнавав, що умисний убивця називався «розбійником», а вбивство, вчинене навмисно, визначалося як «став на розбой» [2, с. 71].

Слід відзначити, що життя, честь та майно представників вищих соціальних станів захищалися більш суворими санкціями, ніж відповідні права простих людей.

Наступним важливим історичним законодавчим актом став Судебник 1497 року, який став одним із ключових джерел права, оскільки його дія поширювалася і на українські землі. У цьому документі розбій визначався як злочин проти власності нарівні з крадіжкою та підпалом. Якщо проаналізувати текст Судебника 1497 р., то можемо дійти думки щодо визначення розбою, а саме його можна визначити, як відкритий напад, зазвичай здійснений групою осіб та супроводжуваний вбивством. Таким чином, родовий об'єкт даного діяння визначається не як життя та здоров'я особи, а майно та майнові права.

Вважаємо, що таку заміну об'єкта розбою доцільно пояснити феодалним устроєм XV століття, де власність феодала, засоби виробництва та часткова власність на працівників були основою виробничих відносин, характерних для цього суспільно-політичного ладу. Тому Судебник встановлював суворі кримінальні покарання за посягання на феодалну власність, оскільки правляча еліта прагнула законним шляхом захистити власні майнові цінності від протиправних дій. Об'єктивна сторона злочину проявлялася в таких активних діях: по-перше, здійсненні нападу; по-друге, вбивстві потерпілого. Суб'єкт злочину підлягав покаранню, яке залежало не лише від тяжкості вчиненого діяння,

але й від його соціального статусу в суспільстві, що з сучасної точки зору є несправедливим та не відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини. Межі покарання варіювалися від грошового штрафу, який виплачувався потерпілому, до смертної кари.

Наступним важливим документом в історії кримінального права, на наш погляд, слід вважати Литовський статут 1588 року. Цей документ передбачав досить широкий перелік злочинів, які диференціювалися за об'єктом на декілька видів. Розбій відносився до злочинів проти власності, разом із грабежем, і складав особливо небезпечну підгрупу злочинів [1, с. 45]. Між цими двома суспільно небезпечними діяннями було проведено юридичну межу. Грабежем вважався відкритий напад із метою заволодіння чужим майном, тоді як розбоєм – умисний напад на чужий будинок, двір або маєток. Таким чином, до складу розбою була введена обов'язкова ознака, якої не передбачали попередні закони – місце вчинення злочину. Якщо під час такого нападу, незалежно від соціального статусу жертви, було вбито людину, всі учасники злочину, незалежно від їхніх ролей та функцій, каралися найсуворішим покаранням – смертною карою. Отже, хоча нормативно було проведено розмежування і чітко визначено два окремі склади злочину, термін «розбій» прямо не використовувався в кримінальному законі. У Литовському статуті зустрічаються лише поняття «пограбеньє» та «грабеж» [1, с. 25-31].

З часом соціально-економічні процеси на українських землях сприяли формуванню легітимного козацтва. Регулятивні та захисні функції в українському суспільстві вже виконувало українське право. Гетьман П. Скоропадський зробив перший крок до кодифікації цього права, вимагаючи відмовитися від застарілих норм, які більше не використовувалися, або оновити та доповнити ті, що могли ще бути застосовані в судовій практиці. Протягом майже двох десятиліть проводилось дослідження різних правових збірників, зокрема Литовських статутів та Магдебурзького права.

Криміногенна ситуація під час українського державотворення у 1917–1921 роках була вкрай складною. Відомо, що «особливо стрімке зростання злочинності та її найнебезпечніших форм відбувалося в умовах глибоких економічних труднощів, значних матеріальних і духовних втрат ринкової економіки, тривалого спаду виробництва, різкого зниження рівня життя людей, боротьби за перерозподіл власності та соціального розшарування суспільства» [4, с. 3]. У цей час становлення української державності на території України, окрім основних нормативно-правових актів у сфері кримінального права, діяли й інші супутні нормативно-правові акти, які спричиняли невизначеність і двозначність у законодавчому регулюванні суспільних відносин.

Майнові злочини, передбачені нормативно-правовими актами кримінального законодавства того часу, можливо було умовно згрупувати на чотири частини і однією з частин була та, що регулювала привласнення чужого майна, тобто викрадення. Під привласненням розглядалися протиправні дії, які мали на меті набуття чужого майна у власне володіння через його викрадення. Привласнення, своєю чергою, поділялися на два види: ті, що супроводжувалися приміненням насильницьких дій відносно потерпілого (розбій), і ті, що не супроводжувалися (звичайні крадіжки).

Розбій визнавався нападом на особу з метою викрадення її майна, для якого законодавчо були визначені такі ознаки: 1) застосування низькихицьких дій до потерпілої особи, хоча вид насильства не був чітко уточнений; 2) використання або демонстрація зброї; 3) якщо напад здійснювався без зброї, він мав супроводжуватися вбивством, замахом на нього, або завданням тілесних ушкоджень потерпілому (наприклад, пошкодження шкіри, рани, побої тощо). Згідно з законодавчими нормами, науковці того часу у теорії кримінального права розрізняли три види розбою залежно від способу його вчинення: розбій, що здійснюється з використанням насильства; розбій, що вчиняється за допомогою зброї; та розбій, при якому застосовуються погрози

будь-якого виду.

З приходом радянської влади на територію України, як і в сусідніх регіонах, доктрина кримінального права зазнала радикальних змін, і були визначені нові напрямки та пріоритети її розвитку. Однією з найбільш помітних змін стало розділення власності на три категорії: державну, колективну та індивідуальну. При цьому приватна власність офіційно не існувала і не використовувалась як поняття ні на законодавчому, ні на виробничому рівнях. Пріоритет надавався державній та колективній власності, і їх кримінально-правовий захист також мав пріоритетне значення.

Розбій, скоєний проти державного, колективного або індивідуального майна, в основному складі карався позбавленням волі на строк від трьох до десяти років, з можливим додатковим покаранням у вигляді конфіскації майна. Кваліфікований розбій, що вчинений проти державного чи колективного майна, карався позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна та можливим виселенням на строк до п'яти років або без нього. За кваліфікований розбій, спрямований проти індивідуального майна, передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без неї, та можливе виселення на строк до п'яти років або без нього. Цей приклад чітко ілюструє різницю в покаранні залежно від форм власності.

Після цього був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, що почав діяти з 1.09.2001 р., який частково реалізував положення попередніх проектів Кримінального кодексу. Відповідно до статті 187 цього кодексу, кримінальна відповідальність за розбій віднесена до розділу VI Особливої частини, а саме злочинів проти власності. Хоча новий кодекс частково включив історичні надбання щодо кримінальної відповідальності за розбій, він не охопив усіх аспектів. Нині розбій вважається одним з найбільш небезпечних корисливо-

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

насиленницьких злочинів проти власності. Особливості цього злочину полягають у наступному: по-перше, розбій визначається як напад з метою заволодіння чужим майном, який супроводжується насильством, що є небезпечним для життя або здоров'я особи, або погрозою застосування такого насильства; по-друге, передбачено однаковий кримінально-правовий захист для всіх форм власності; по-третє, чітко встановлені кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також визначені санкції з зазначенням верхньої та нижньої меж покарань. Однак, на нашу думку, склад розбою, визначений чинним кримінальним законодавством, потребує подальшого вдосконалення..

Щодо глобального розвитку кримінальної відповідальності за розбій, то згадки про цей вид злочину можна знайти у багатьох стародавніх правових джерелах. Проте термін «розбій» не завжди використовувався, і в історичному контексті цей склад злочину можна асоціювати з такими кримінально-правовими категоріями, як «грабіж», «пограбування» або навіть «крадіжка з обтяжуючими обставинами». Можна вважати, що першим праобразом розбою була крадіжка, яка торкалася подібних об'єктів. Варто відзначити, що відповідальність за розбій не завжди була передбачена в нормативно-правових актах або у відомих релігійних джерелах.

Норми щодо розбою були відомі і закріплені ще в давньому Вавилоні, де вони ефективно застосовувались на практиці. Закони царя Хаммурапі широко трактували розбій, присвятивши йому цілий розділ, який зосереджувався на захисті власності. Грабіж і розбій не розмежовувались у законодавстві і вважались одним і тим же злочином. Згідно з § 22, за такий злочин передбачалося найсуворіше покарання – смертна кара для затриманого злочинця: «Якщо людина вчинить грабіж і буде спіймана, – її потрібно вбити» [3, с. 7]. Якщо грабіжника не спіймали, потерпілий мав клястись, що на нього справді напали, і перерахувати все викрадене майно. Лише після цієї клятви громада відшкодовувала збитки потерпілого за рахунок загальних коштів (§ 23). Закони Хаммурапі також передбачали обтяжуючу обставину – смерть

потерпілого, у такому випадку громада повинна була компенсувати матеріальну шкоду його родині (§ 24).

Римське право також зробило значний крок вперед у розвитку кримінальної відповідальності за розбій. Закони XII таблиць виділяли кілька груп протиправних дій, серед яких були злочини проти власності, такі як крадіжка, грабіж і знищення чи пошкодження чужого майна. В цих законах визначення злочинця було розділене на дорослих і неповнолітніх. За скоєння злочинів вночі дорослий злодій (якщо його спіймали) підлягав страті на місці, а якщо вдень – бичуванню. Неповнолітні підлягали бичуванню або відшкодуванню завданих збитків у подвійному розмірі.

У XII–XIII століттях кримінальне право Англії не визнавало розбій як окремий склад злочину; натомість відповідальність за цей злочин була пов'язана з відповідальністю за суміжні злочини, такі як грабіж і крадіжка. У Німеччині, відповідно до процесуального уложення Карла V – Кароліни 1532 року, розбій відносився до порушень «земського миру», які вважались державними злочинами і каралися смертною карою.

Наприкінці XIX – на початку XX століть кримінальне законодавство Європи зазнало значної кодифікації, в рамках якої розбій був прямо зазначений як кримінально караний злочин. Подібна криміналізація розбою також знайшла відображення в кодифікованому кримінальному законодавстві США 1873–1877 років. Згодом норми, що визначають відповідальність за розбій, були розширені. Для інформації, в федеральному кримінальному законодавстві США терміни «берглері» і «робері» використовуються як аналоги розбою [5, с. 367].

Отже, в останні зазначені історичні періоди кримінальна відповідальність за розбій зазнала суттєвих змін. В іноземних кримінальних кодексах того часу були надані визначення цього злочину, хоча й з різними варіаціями, і кримінальні покарання стали більш гуманними. Законодавці з різних країн зосередилися на вдосконаленні, розширенні, деталізації та гармонізації норм,

що регулюють кримінальну відповідальність за злочини проти власності.

Висновки і пропозиції. Беручи до уваги викладені у статті положення, ми дійшли наступних висновків.

1. Аналіз теоретико-методологічних основ порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за розбій в Україні та інших країнах є критично важливим для успішного проведення дослідження. Це включає: по-перше, формування правильного підходу до вивчення предмету та об'єкту дослідження; по-друге, формулювання ймовірних гіпотез, які підтвердяться в процесі наукової роботи; по-третє, розробку загальної стратегії дослідження у вигляді детального плану і суворе дотримання цього плану.

2. Дослідження кримінальної відповідальності за розбій має компаративний характер, що передбачає аналіз законодавств країн різних правових систем. Незважаючи на існування численних класифікацій правових систем, ми орієнтуємося на найбільш обґрунтовану і поширену класифікацію, яка включає чотири типи: романо-германську (континентальну), англо-американську (англо-саксонську), мусульманську та далекосхідну правові системи. Розбій є криміналізованим у більшості країн світу незалежно від правової системи і вважається одним з найбільш небезпечних злочинів проти власності. Всі національні кримінальні кодекси містять визначення розбою, хоча з різними рівнями конкретизації, змістом та обсягом легального тлумачення і кваліфікуючих ознак.

3. Норми про кримінальну відповідальність за розбій розвивалися на різних етапах формування держави і права в Україні. Історично розбій спочатку класифікувався як злочин проти особи, а пізніше був віднесений до злочинів проти власності, що залишається актуальним і сьогодні.

4. Щодо глобального розвитку кримінальної відповідальності за розбій, то згадки про цей злочин є в багатьох стародавніх джерелах, починаючи з Біблії. Кожна країна має свій власний шлях розвитку

кримінально-правових норм про розбій, але загальною рисою є те, що розбій завжди визнавався злочином і підлягав суворим кримінально-правовим санкціям. Юристи римського права, зокрема в Законах XII таблиць, внесли значний внесок у формування відповідальності за розбій, диференціюючи її залежно від віку злочинця. Подальший розвиток норм був під впливом національних культур, політичних подій і загального зростання правової свідомості громадян.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Законодавство X-XX століть: в 9 т. Т. 3. Акти Земських соборів / відп. ред. О. І. Чистякова. Юрид. літ., 512 с.
- [2] Іванов, В. М. (2007). ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ : підручник. Київ., 549 с.
- [3] КОДЕКС ЗАКОНІВ ЦАРЯ ХАММУРАПІ. (1967). Матеріал з історії держави та права. 44 с.
- [4] Марченко, М. Н. (2001). ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА: підручник для юрид. вишів. 560 с.
- [5] Савченко, А. В. (2007). КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ФЕДЕРАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ : КОМПЛЕКСНЕ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ. Монографія. Київ. 594 с.
- [6] Савченко, А. В. (2007). ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ФЕДЕРАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 616 с.
- [7] Тацій, В. Я. (2016). ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ. Монографія. Х., Право, 256 с.